

МОНОГРАФІЯ ПРО УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ ТКАЦТВО

Оксана ШПАК

Українська народна тканина XIX–XX ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. — Львів: Національна Академія наук України; Інститут народознавства, 2004. — Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України). — 584 с., іл.

Ткацтво — одна з найдавніших і найпоширеніших галузей української художньої культури. В інтер'єрі житла українців тканинам і тканим виробам належить провідна роль. Окрім утилітарно-практичного значення, їх декоративні властивості формують художній ансамбль інтер'єру і є свого роду етнічними символами.

Традиційне ткацтво західного регіону України — основний напрям наукових зацікавлень відомої вченої, авторитетної дослідниці українського народного мистецтва, старшого наукового співробітника Інституту народознавства НАН України, кандидата історичних наук Олени Іванівни Никорак. Дослідниця тривалий час працює над ґрунтовною монографією “Українська народна тканина XIX–XX ст.”, перша частина якої стала значною подією у науковому житті.

Книга складається з шести розділів. У першому детально висвітлено історіографію ткацтва, підсумовано результати праці багатьох дослідників, виділено напрямки, які ще не стали предметом наукового вивчення.

У другому розділі простежено еволюцію ткацтва на західноукраїнських землях від найдавніших часів до сьогодення. На основі археологічних матеріалів автор досліджує витоки українського ткацького виробництва. Послугуючись уцілілими речовими пам'ятками, писемними джерелами та на підставі аналізу іконографічного матеріалу реконструює шлях розвитку ткацтва княжої доби. Наступний період в історії характерний розмежуванням на сільське та міське ремесло, виникненням цехового та мануфактурного виробництва тканин. Найсуттєвіші досягнення ткацтва як виду народного промислу за цей відрізок часу полягають головним чином в

удосконаленні технологічних процесів, технік ткання, підвищенні якісних характеристик виробів, розширенні видової структури тканин. З другої половини XIX ст. через масовий випуск фабричних тканин скоротилось виробництво домотканих виробів. Застосування фабричної пряжі й барвників дещо змінило усталені художньо-естетичні якості тканин. У другій половині XIX ст., з пробудженням суспільного інтересу до питома народного мистецтва, твори народного ткацтва поповнюють приватні та музейні збірки, експонуються на виставках. В кінці XIX — першій половині XX ст. було створено художні заклади, де навчали ткацького ремесла. Вийшла друком низка видань, що досліджували твори народного мистецтва, в т. ч. і ткацтва.

У середині — другій половині XX ст. на розвитку народного мистецтва західного регіону України негативно позначились наслідки воєнного лихоліття та політична кон'юнктура (репресії, нівелювання національних особливостей українського мистецтва, насадження невластивих для декору народних виробів елементів партійної і державної символіки). У той складний період чимало талановитих, обдарованих народних і професійних майстрів, художників ткацьких підприємств та навчальних закладів (Косів, Львів) зберігали й розвивали кращі традиції народного ткацтва, килимарства, ліжникарства.

Соціально-економічна та духовна криза останнього десятиліття XX ст. призвела до остаточного занепаду традиційного ткацтва. Зберегти його здобутки можна не лише шляхом вивчення й консервації мистецьких творів у музеях і колекціях, а головним чином через глибоке осмислення й інтерпретацію сучасними та майбутніми митцями. Автор висловлює переконання, що народне ткацтво, як і художні промисли загалом, потребують державної підтримки.

У третьому розділі обґрунтовано необхідність розробки докладної типології та систематизації тканин, а також висвітлено внесок вчених-попередників з означеного кола питань. Сучасна систематизація творів декора-

тивно-прикладного мистецтва за основними морфологічно-структурними характеристиками ґрунтується на різних визначальних критеріях (за матеріалом, техніками виготовлення, художнім вирішенням, регіональними особливостями та функціональним призначенням), що зумовлює комплексний підхід у розв'язанні цих наукових проблем.

Олена Никорак взяла за основу типології українських народних тканин XIX–XX ст. розроблений М. Станкевичем принцип морфологічної систематизації основних естетичних категорій декоративного мистецтва, що передбачає диференціацію за видами, родами, типологічними групами, підгрупами, типами. Функція як найсуттєвіший критерій, у дослідженні є визначальною класифікаційною одиницею системного вивчення народних тканин виробів.

Автор констатує, що текстиль (як інші види) є найбільш узагальненою структурною одиницею морфології декоративно-прикладного мистецтва. Він охоплює розгалужену систему самостійних технологічних підвидів, які передують ткацтву: плетіння і в'язання; власне ткацтво і його декорування — мереживо, вишивка, вибійка, розпис, килимарство тощо. Ткацтво об'єднує ручне і машинне виготовлення тканин. Ручне ткацтво диференціюється на народне, професійне і самодіяльне.

У наступній сходинці типології за функціональними ознаками Олена Никорак виділяє три роди тканин традиційних виробів: для інтер'єру житла, одягу і господарського призначення. Кожен з них, у свою чергу, поділено на дві типологічні групи: тканини, які виготовляють суволями, і ткани вирази, які тчуть поштучно. У кожній типологічній групі виокремлено певну кількість типологічних підгруп, згідно з призначенням тканин. Художній витвір, конкретний тканий виріб є останньою, найвищою сходинкою морфологічної структури декоративно-прикладного мистецтва і типології художнього ткацтва зокрема.

Вперше здійснена у монографії повна систематизація тканин виробів — важлива теоретична основа для подальшого наукового вивчення українського народного ткацтва. Типологія тканин Олени Никорак представлена у розроблених нею схемах-таблицях, що унаочнює сприйняття теоретичного матеріалу.

У четвертому розділі зосереджено увагу на локальних художніх особливостях традиційних тканин для інтер'єру житла, здійснено фаховий мистецтвознавчий аналіз творів.

Відзначено, що інтер'єрний ансамбль тканин західних областей України охоплює численні типологічні групи і типи виробів, що іноді мають значну кількість локальних варіантів. Декоративне вирішення цих виробів у процесі еволюції зазнавало часткових змін, новацій. У поєднанні з основними компонентами обладнання та облаштування вони формують життєвий простір, значною мірою надають йому локальної виразності, варіантності та водночас зберігають риси етнічної приналежності до конкретного регіону, осередку тощо. Практичне застосування тканин кожної типологічної групи диктувало, згідно усталених традицій кожного осередку, відповідне технічне і художнє вирішення.

Тому система декору виробів різних типологічних груп, при значній спорідненості, має певні, властиві кожному локальному осередку, художні особливості. Згідно з цим критерієм, автор подає послідовний аналіз функціональних типів кожної типологічної групи за регіональним принципом (історико-етнографічними районами). Окремо виділені покривала, ліжники, наволочки, скатертини, рушники, порт'єри, хідники. Здійснений докладний мистецтвознавчий аналіз творів кожної типологічної групи з найважливіших ткацьких осередків: Лемківщини, Бойківщини, Гуцульщини, Покуття, західних частин Поділля, Полісся, Волині й Опілля.

Новаторськими за своєю проблематикою є два завершальні розділи монографії О. Никорак.

У п'ятому вперше в такому обсязі дано науковий аналіз генезису, висвітлено роль і значення традиційних тканин в інтер'єрі українського храму. Автор зазначає, що власне народні домоткані та вишивані вироби у співдії з традиційними церковними визначають характерні особливості вбрання української церкви, надають локальних рис художньому ансамблю храму; водночас висловлює критичне ставлення до проявів поширеного у наш час "прагнення створити враження матеріального багатства внутрішнього обладнання й оздоблення церкви, що призводить до його

строкатості й еkleктики". Дослідниця рекомендує при облаштуванні храмів дотримуватися стилістичної єдності художнього вирішення інтер'єрів, залучати до цієї справи фахівців. Поширена у наш час традиція застосування для прикраси церкви домотканих тканин та вишивок, як слушно вважає автор, має всі перспективи для розвитку.

У шостому розділі висвітлено роль і значення традиційних тканин в українських звичаях та обрядах. Ґрунтовні знання мистецтвознавця та етнографа Олени Никорак дозволили їй розкрити маловивчені аспекти традиційного ткацтва: значення тканин як ритуальних оберегів, роль тканин у родильній, весільній, похоронній обрядовості українців, семантику тканин у будівництві та інтер'єрі житла.

У висновках підведено підсумок наукового дослідження інтер'єрних тканин західних областей України. У серйозній, фаховій праці Олени Никорак інтер'єрна народна тканина представлена як вагомий пласт традиційного ткацтва, оригінальне і виразно національне художнє явище, яке сформувалося в процесі тривалого розвитку. Народне ткацтво західного регіону значною мірою відображає етнічну специфіку, рівень культури, естетичні смаки й особливості національного світогляду українців.

Значний за обсягом ілюстративний блок у монографії сприяє всебічному висвітленню теми. У 249 кольорових і 1589 тонових ілюстраціях відображене розмаїття узорів, орнаментальних мотивів, композиційних, колористичних, фактурних рішень українських тканин; продемонстровано спосіб функціонування в інтер'єрі традиційного та сучасного житла, в облаштуванні сакральних споруд, використання народних тканин в обрядах, а також окремі технологічні моменти ткацького виробництва. Переважна більшість ілюстрацій у монографії Олени Никорак вперше публікується і вводиться в науковий обіг. Ілюстративний матеріал підібраний невтомною дослідницею ткацтва під час відряджень — як результат докладного вивчення фондів збірок музеїв України і зарубіжжя та приватних колекцій. Важко переоцінити значення використаних у монографії польових досліджень і

матеріалів, зібраних автором у численних наукових експедиціях на теренах західних областей України.

Макет книги створений з художнім смаком і вирізняється послідовністю розміщення ілюстрацій, відповідністю змісту текстової та ілюстративної частин.

Науково вартісним у монографії є термінологічний апарат, що відображає величезну кількість автентичних назв тканин, мотивів орнаменту, технік ткацтва і технологічних процесів ткацького виробництва, а також подана тут значна кількість імен ткачів. У недалекому майбутньому цей матеріал може бути оформлений автором як термінологічний словник ткацтва та словник персоналій народних майстрів-ткачів. Дослідниця продовжує роботу над другою частиною ґрунтовної монографії про українське ткацтво західного регіону — одягову тканину, і вміщена тут словникова частина буде дуже доречною. При виданні наступної частини монографії бажано знайти можливість вмістити більше кольорових ілюстрацій.

За рядками книги відчувається глибока вдячність автора українській землі та рідній Гуцульщині, батькам та родині, шана до людей-трудівників (відомих і анонімних), що протягом віків створювали у ткацтві високохудожні, оригінальні твори.

Монографія Олени Никорак — це найповніше на сьогодні узагальнене комплексне дослідження народних інтер'єрних тканин західних областей України, серйозна фахова праця. У ній всебічно досліджено інтер'єрну тканину: в ретроспективному аспекті, з оцінкою сучасних тенденцій у ткацтві та певним прогнозом на майбутнє.

Художня своєрідність українських народних тканин донині залишається стійкою основою для розвитку сучасного народного і професійного ткацтва, а також промислового текстильного і трикотажного виробництва. Збереження надбань у галузі традиційного ткацтва — в глибокому осмисленні й творчій інтерпретації в мистецтві нинішнього та прийдешнього поколінь. Цьому значною мірою сприятиме нововидана фахова наукова монографія Олени Никорак про народні інтер'єрні тканини.